

УДК 316.77(477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.12(305).19-23

Олена Денисевич,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики

Державного університету "Житомирська політехніка",

e-mail: o.denysevych@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5419-5953>

Усна історія: відтворення соціокультурної реальності

У статті зроблено спробу проаналізувати та застосувати метод усної історії з метою актуалізації осмислення минулого на прикладі історії осіб польського походження, які проживають на території Житомирщини. Через індивідуальну пам'ять відтворити пам'ять колективну, котру вчені розглядають як сукупність індивідуальних пам'ятей, яка твориться індивідом з урахуванням впливів суспільства й визначеної соціальної групи у процесі повсякденної комунікації.

У світовій науці дедалі частіше дискутується питання про те, які соціально-історичні цінності, знання, зразки поведінки, елементи народної творчості слід зберегти та передати наступним поколінням для забезпечення ефективного розвитку суспільства й підтримання соціального порядку.

Колективна пам'ять є не тільки основним механізмом культурної єдності спільноти, а й механізмом "архівзації" найбільш значущих складників культурно-містичного досвіду та духовного світу нації. Колективна пам'ять є системним чинником "під'єднання" минулого до сьогодення, важливим інструментом актуалізації історії національної спільноти. Отже, національна ідентичність неможлива без розвиненої колективної пам'яті як здатності до збереження й усвідомленої реактуалізації попереднього досвіду.

Застосовано теорію "спіралі мовчання" як пояснення соціальної поведінки населення України часів тоталітаризму з метою збереження життя та уникнення репресій.

Ключові слова: колективна пам'ять; культурна пам'ять; усна історія; теорія "спіраль мовчання"

Постановка проблеми. Для української гуманітаристики вивчення колективної пам'яті сьогодні є актуальною потребою осмислення історичної, національної та суспільної свідомості загалом. Проекти, спрямовані на збереження свідчень учасників певної історично важливої події, складно віднести до однієї сфери гуманітарного знання, вони радше є мультидисциплінарними. У цьому разі йдеться про історико-соціологічний проект чи про дослідження на межі історії та соціології — вивчення історичного феномену через соціологічне дослідження за допомогою якісних методів крізь призму індивідуального досвіду особистості [8].

До спектра суміжних галузей, що найтісніше перетинаються з усною історією, неодмінно слід віднести журналістику, яка, хоча й залишається осторонь процесу історичної реконструкції минулого в науковому плані, є продуктом цієї галузі (статті періодичних газетних і журнальних видань), створеним на основі методу інтерв'ювання, що давно став невіддільним складником джерельної бази історичних досліджень [6, с. 164]. Метод усної історії також використовують у галузі соціології, етнології, музейної справи [7, с. 232].

За століття існування — від античності до постмодерну — історична наука зазнала змін як у способах пізнання минулого, так і, власне, в стилі історієписання. Один із найрадикальніших поворотів стався у середині ХХ ст., і це був поворот до Людини — учасника, свідка, суб'єкта Історії [4, с. 212]. Історики віддавна зауважували, що "письмовим документам бракує людського виміру, спонтанності. Зазнавши поперед-

ньої цензури, призначені для особливих цілей, вони (документи) відображають лише формальні стосунки та позбавлені життя широкого кола людей" [14, с. 1].

Усна історія є вкрай ефективним і важливим методом у пострадянських умовах, де, з одного боку, мало довіри до письмових джерел доби соціалізму (зміст і форма яких часто вирізняються шаблонністю, неповнотою, спотвореннями, (само)цензурою тощо), а з іншого — люди не мають достатніх навичок усної авторефлексії та вербалізації пережитого [4, с. 217].

У 1980-х рр. ХХ ст., зокрема у США, "полеміка про конструктивістську природу спогадів та інтерактивний характер самого інтерв'ю призводить до утвердження думки про те, що усна історія є не стільки процесом створення чистих першоджерел, скільки способом конструювання історії в процесі інтерв'ювання. Наукова полеміка стосувалася також проблем пам'яті (її полістадіальності, вибіркості, фрагментарності тощо) та опосередкованості спогадів про далеке минуле подальшим життєвим досвідом оповідача, контекстом його "сучасного існування й очікуваннями на майбутнє" [4, с. 214].

Історія України ХХ ст. містить чимало драматичних сторінок, вивчення яких без залучення особистих спогадів учасників та очевидців тогочасних подій було б однобічним, неповним, а часом і неможливим. Саме тому розвиток досліджень у форматі усної історії набуває особливої актуальності [4, с. 218].

Застосування цього методу є надзвичайно актуальним, оскільки важливо зберегти історичну пам'ять щодо подій минулого, які не мають достатнього рівня документації та можуть допомогти

ліквідувати "білі плями" історії й зафіксувати мовно-культурну спадщину нації. У цьому й полягає **актуальність** пропонованого дослідження.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Теоретичне обґрунтування процесу конструювання минулого розкрито у працях А. Ассман, Я. Ассмана, М. Хальбакса, М. Фуко, Л. Репіної, Г. Грінченко, О. Кісь, А. Киридона, О. Яворської та інших.

Сьогодні актуалізувалися спроби наукового осмислення минулого на прикладі долі простої людини як представника суспільства [6, с. 168]. Однак варто враховувати той факт, що завжди є шанс появи певного свідчення, яке змінить сприйняття події, що відбулася. Проте, за словами А. Киридона, жодне з наявних / сконструйованих свідчень не може претендувати на монополію істинності, не надає адекватного розуміння того, що саме відбулося. Як наголошує автор, навіть до свідчень, зібраних відразу після подій, слід ставитись обережно. А якщо відтоді проходить певний час, то ситуація ускладнюється тим, що люди часто не здатні або не хочуть помічати різницю між реальними подіями, свідками яких були, й тим, що зафіксовано в історії. Іноді вкладають в те, що вважають власними спогадами, інформацію, котра стала доступною пізніше. В опитуваннях маємо справу із розкриттям загального контексту у світлі родинних історій і переживань [5].

Мета статті — дослідження феномену соціальної пам'яті та її різновидів, відтворення культурної пам'яті за допомогою методу усної історії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Попри те, що усна історія як дослідницька ділянка здобула визнання та інституційне оформлення у світі, а також знайшла широке застосування в постсоціалістичних країнах (зокрема і в Україні) та довела ефективність у вивченні тоталітарних суспільств, серед українських істориків тривають методологічні дебати та теоретичні дискусії щодо її концептуальних засад [4, с. 212].

Особливістю розвитку цього напрямку історичних досліджень в Україні, як і на всьому постсоціалістичному просторі, стало розроблення тематики, котру офіційна радянська історіографія зазвичай замовчувала [7, с. 232].

У світовій науці дедалі частіше дискутується питання про те, які соціально-історичні цінності, знання, зразки поведінки, елементи народної творчості мають бути збережені й передані наступним поколінням для забезпечення ефективного розвитку суспільства й підтримання соціального порядку [11, с. 62].

Пам'ять — це часткове й вибіркоче відтворення суб'єктом минулого, що залежить від соціальних груп і культурних традицій, до яких цей суб'єкт належить. На думку М. Хальбакса, кожному індивідуі при-таманні два види пам'яті: індивідуальна та колективна. З одного боку, спогади людини вписано в межі її особистого життя, а з іншого — вона здатна виявляти себе як член групи, якщо спогади стосуватимуться цієї групи. Індивідуальна пам'ять може спиратися на колективну, якщо суб'єктові пам'яті необхідно уточнити, увиразнити певний спогад. Якщо індивідуальні

спогади потрапляють у сферу колективної пам'яті, то під її впливом змінюються настільки, що виходять за межі свідомості особистості [10, с. 8].

Індивідуальна пам'ять — внутрішня, особиста, автобіографічна, натомість колективна — зовнішня, соціальна, історична, тобто це ширше поняття, що характеризується схематичністю, відмежуванням від особистих емоцій. Індивідуальна пам'ять використовує колективну, оскільки людина — це частина історії, соціальний індивід [10, с. 8].

Отже, колективну пам'ять учені розглядають як сукупність індивідуальних пам'ятей, яка твориться індивідом з урахуванням впливів суспільства й визначеної соціальної групи у процесі повсякденної комунікації. Природа такої пам'яті є обмеженою в часі, тобто існує тут і зараз. Така пам'ять не здійснює аналізу минулого та не відкидає емоцій, з якими пов'язана й на які діє, проте має безпосередній вплив на формування світогляду кожного індивіда, а відтак і його групи в майбутньому [13].

Соціолог В. Бурлачук висловив цікаву думку про те, що пам'ять сама собою не є цінністю, а набуває цих ознак завдяки переходу: коли припиняє бути характеристикою індивідуальної свідомості й стає груповою чи колективною [2, с. 123].

Отже, колективна пам'ять — це спосіб збереження соціально значущої інформації, без чого неможливе існування суспільства загалом, соціальних груп і окремих індивідів, що входять у суспільство. Цілісність і стійкість соціальних зв'язків залежать від успішності функціонування колективної пам'яті [11, с. 61].

Колективна пам'ять є не тільки основним механізмом культурної єдності спільноти, а й засобом "архівації" найбільш значущих складників культурно-містичного досвіду та духовного світу нації. Колективна пам'ять є системним чинником "під'єднання" минулого до сьогодення, важливим інструментом актуалізації історії національної спільноти. Отже, національна ідентичність неможлива без розвинутої колективної пам'яті як здатності до збереження й усвідомленої реактуалізації попереднього досвіду [11, с. 63].

Як різновиди колективної пам'яті виокремлюють пам'ять комунікативну та культурну. Комунікативна — це пам'ять родинна, суспільна, національна, історична, притаманна певній спільноті протягом відносно короткого хронологічного проміжку. Культурна пам'ять охоплює часовий період у понад три покоління та репрезентується певними символами, міфами й віруваннями, вписаними в текст. На думку О. Яворської, розмежування комунікативної та культурної пам'яті як різновидів колективної є доволі відносним, оскільки елементи як однієї, так і другої можуть взаємопроникати й виявлятися в кожному з видів пам'яті, що спостерігається в репрезентації минулого. На споріднених категоріях колективної, історичної, культурної, індивідуальної, біографічної пам'яті ґрунтується поняття національної пам'яті, і в умовах міждисциплінарного дискурсу розмежувати ці поняття за логічним принципом украй проблематично, а подекуди й неможливо [13, с. 133].

Спираючись на праці М. Хальбвакса та Я. й А. Ассманів [1], О. Яворська підсумовує, що комунікативна колективна пам'ять виникає в результаті повсякденної взаємодії та передається в межах переважно двох-трьох поколінь (приблизно 80—100 років), відображаючи власні уявлення членів групи про те, що вони вважають своїм минулим. Комунікативна пам'ять також передбачає рівну міру компетентності кожного, хто тлумачить своє минуле [13, с. 131].

Інші пізнавальні можливості пропонують інтерв'ю, спрямовані на вивчення історичної пам'яті як "складного соціокультурного феномену, пов'язаного з осмисленням історичних подій та історичного досвіду (реального та/або уявного), і водночас як продукту маніпуляції масовою свідомістю з політичною метою" [9, с. 10].

Дослідники зауважують про існування так званої пам'яті меншин, що виникає, коли в тоталітарних суспільствах із домінантною ідеологією відбувається процес визволення від колишнього соціального порядку. Руйнація домінування призводить до того, що країни, які вийшли з-під влади тоталітарних режимів ХХ ст., намагаються звернутися до своєї давньої, традиційної пам'яті, забороненої чи спотвореної за умов певного режиму [2, с. 136—137].

Одна з проблем полягає в тому, що "тоталітарна держава позбавляла Людину індивідуальної пам'яті, й загальне мовчання створювало враження уніфікованої колективної пам'яті, де досвід кожного був схожим на інші" [4, с. 218]. Дослідження з усної історії засадничо не спрямовано на встановлення "історичної правди", що за природою є непізнаною. Фактично, оповідаючи історію власного життя, особа говорить не так про події, свідком яких вона була, а радше про те значення, якого ці події набули в контексті її життєвого досвіду, як вплинули на життєвий вибір, погляди, світогляд, ідентичність, реальність [4, с. 216].

У пропонуваному дослідженні, присвяченому вивченню культурної та історичної спадщини представників польської національної спільноти, яка проживає на території Житомирщини, взяло участь 25 осіб. Одне із запитань анкети стосувалося трагічних подій, які довелося пережити їхнім сім'ям під час радянських репресій: "Чи були у Вашій родині репресовані родичі?". З 25 опитаних 15 відповіли, що були, з них 2-х ув'язнених осіб було розстріляно; 6 респондентів стверджують, що в родині не було репресованих, а 4 — точно не знають.

Людям похилого віку й досі некомфортно обговорювати теми, які раніше були табуованими (політичні репресії, релігійні переслідування, депортації, етніцизм, соціальна нерівність тощо), із незнайомими людьми. Вони схильні недооцінювати власне минуле та недовіряти тим, хто розпитує. Варто зазначити, що в проведеному анкетуванні панувала атмосфера довіри між опитуваним та інтерв'юером, однак погоджуємося з О. Кісь, що усну традицію значною мірою втрачено, а це становить серйозний виклик для дослідника [4, с. 218]. У цьому авторка переконалася на власному досвіді, адже багато респондентів

стверджували, що не знають, як події відбувалися насправді, бо ніхто їм не розповідав, або ж "мене раніше це не цікавило, а тепер немає кого запитати".

Під час інтерв'ювання з'ясувалося, що існують прогалини в багатьох родинних історіях, де через репресії люди помирили чи зазнавали переслідувань, і це змушувало їх замовчувати своє минуле й не ділитися історіями про нього з дітьми й родичами. На прикладі опитаних осіб польського походження, можемо простежити, як страх паралізував життя населення за часів тоталітарної системи. Польською мовою боялися говорити, за винятком тихих молитов, колядок не співали, щоб не чули сусіди, остерігалися сповідувати свою віру чи дотримуватися традицій святкування. Ці страхи, зі свого боку, призвели до певного "забуття", втрати культурної спадщини.

Таку соціальну поведінку тогочасного населення можна пояснити за допомогою теорії масової комунікації, що має назву "спіраль мовчання", запропоновану німецькою дослідницею Е. Ноель-Нойманн. Ця теорія пояснює механізми висловлення та поширення громадської думки й свідчить про схильність більшості людей замовчувати власну позицію, якщо вони вважають, що перебувають у меншості. Інакше кажучи, люди схильні несвідомо перевіряти, чи поділяє їхні погляди більшість і, залежно від цього, або висловлюють власну думку, або приховують її. Явище знайшло застосування в різноманітних комунікаційних технологіях для стимулювання людей до певних дій, типів соціальної поведінки [12, с. 119].

Це явище є одним з елементів впливу на громадську думку і в умовах демократії, і за недемократичних політичних режимів, де суспільний погляд перетворюється на "спіраль мовчання" загалом [12, с. 120].

Цю теорію доцільно застосувати для опису фактів, що змушували людей замовчувати своє походження; страх перед політичним терором не давав змоги виховувати дітей у національних традиціях, сповідувати певну віру тощо. Багато інформантів згадували, що через страх бути почутими не співали колядок і не розмовляли польською мовою.

Згідно з цією теорією, "спіраль мовчання" за демократії виникає через острах індивідів бути неприйнятими іншими членами соціальних груп і спільнот. Натомість в авторитарних режимах побоювання пов'язані з ризиком стати об'єктом політичного терору та репресій [12, с. 120].

Причиною виникнення "спіралі мовчання" вважають кілька чинників, одним з яких є страх ізоляції, що експериментально довів американський психолог С. Аш [12, с. 120].

Висновки. Усна історія є спільним методом у науковому відтворенні соціокультурної реальності. Останнім часом дослідження з усної історії стають дедалі популярнішими в українських соціально-гуманітарних студіях. Застосування цього методу в дослідженні замовчуваних і спірних питань, пов'язаних передусім із травматичними подіями національної історії, надає можливість скоригувати традиційні

погляди на певні конкретно-історичні проблеми, доповнити вже наявні дані щодо відомих макроісторичних масових процесів чи певною мірою заповнити "білі плями", особливо щодо недавнього радянського минулого [3].

Роль оповідань, почутих із вуст старшого покоління, полягає в розширенні часового об'єму, закріпленого поняттям історичної пам'яті. Знаходячи опертя в розповідях про предків, зв'язок

поколінь прищеплюється до величезного генеалогічного дерева, коріння якого сягають глибин історії [2, с. 134].

Проведене дослідження свідчить, що часто вибір такої соціальної поведінки, як "мовчання", допомагав вижити у важкі часи переслідувань та репресій, хоч і призвів до втрат у культурній спадщині.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розширенні кола респондентів та тематики опитувань.

Список використаної літератури

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / Аляйда Ассман ; пер. з нім. — Київ : Ніка-Центр, 2012. — 440 с.
2. Бурлачук В. Колективна пам'ять: між цінностями та історичним знанням. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2020. — № 3 — С. 124—142.
3. Грінченко Г. Г. Усна історія: методичні рекомендації з організації дослідження: для студентів і аспірантів / Г. Г. Грінченко. — Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. — 28 с.
4. Кісь О. Усна історія: концептуальні засади / О. Кісь // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: "Історія". — 2015. — Вип. 2. Ч. 3. — С. 212—220.
5. Киридон А. Конструкт "колективна пам'ять" у фокусі часу: теоретичний аспект / А. Киридон. — Режим доступу: <https://old.uinr.gov.ua/publication/konstrukt-kolektivna-pamyat-u-fokusi-chasu-teoretichnij-diskurs>. — Назва з екрана.
6. Нагайко Т. Усна історія: міждисциплінарний діалог гуманітарних студій. У пошуках власного голосу: усна історія як теорія, метод, джерело : зб. наук. ст. / За ред. Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. — Харків : Торгсін плюс, 2010. — С. 160—170.
7. Пастушенко Т. В. До створення української асоціації усної історії / Т. В. Пастушенко // Український історичний журнал. — 2007. — № 3. — С. 230—235.
8. Прохорова А. А. Методологічні особливості дослідження особистих свідчень учасників майдану 2013—2014 років методом напівструктурованого інтерв'ю / А. А. Прохорова // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. — 2007. — Т. 196. — С. 32—37.
9. Репина Л. П. Культурная память и проблемы историописания (историографические заметки) / Л. П. Репина. — Москва : ГУ ВШЭ, 2003. — С. 10.
10. Хальбвакс М. Колективна та історична пам'ять / Моріс Хальбвакс // Недоторканий запас. — 2007. — № 2—3.
11. Чик А. Колективна пам'ять як основа консолідації українства / А. Чик // Українознавство. — 2016. — 1 (18). — С. 61—63.
12. Штельмашенко А. Д. Спіраль мовчання як фактор впливу на громадську думку / А. Д. Штельмашенко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. — 2018. — Т. 29 (68), № 3. — С. 119—122.
13. Яворська О. Конотаційний спектр поняття пам'яті / О. Яворська // Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філологія. — 2017. — Вип. 40. — С. 126—135.
14. Kessler Harries A. Introduction. Envelops of sound: the arts of oral history / A. Harries Kessler ; ed. by Ronald J. Grele. — Chicago : Precedent, 1991 — P. 1—9.

Olena Denysevych

Oral history: reproduction of socio-cultural reality

The article is an attempt to analyze the application of the method of oral history in order to actualize the understanding of the past on the example of the stories of people of Polish origin living in the Zhytomyr region. Through individual memory to recreate the collective memory, which scientists consider as a set of individual memories, which is created by the individual taking into account the influences of society and a particular social group in the process of everyday communication.

In world science, the question of what socio-historical values, knowledge, patterns of behavior, elements of folk art should be preserved and passed on to future generations to ensure effective development and to preserve social order.

Collective memory is not only the main mechanism of cultural unity of the community, but also the mechanism of "archiving" the most important components of cultural and mystical experience and the spiritual world of the nation. Collective memory is a systemic factor in "connecting" the past to the present, an important tool for updating the history of the national community. Thus, national identity is impossible without a developed collective memory as the ability to preserve and consciously reactivate previous experience.

The theory of "spiral of silence" was used as an explanation of the social behavior of the population of that time in order to save their own lives and avoid repression.

Keywords: collective memory; cultural memory; oral history; "spiral of silence" theory

References

1. Assman A. (2012). *Prostori spogadu. Formi ta transformaciyi kulturnoyi pam'yati*. Kyiv: Nika-Centr.
2. Burlachuk V. (2020). *Kolektivna pam'yat: mizh cinnostyami ta istorichnim znanniam. Sociologiya: teoriya, metodi, marketing*, 3, pp. 124—142.
3. Grinchenko G. G. (2007). *Usna istoriya: metodichni rekomendaciyi z organizaciyi doslidzhennya: dlya studentiv i aspirantiv*. Harkiv: Harkivskij nacionalnij universitet imeni V. N. Karazina.

4. Kis O. (2015). Usna istoriya: konceptualni zasady. *Naukovi zapiski Ternopil'skogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu im. V. Gnatyuka. Seriya: "Istoriya"*, 2, Ch. 3, pp. 212—220.
5. Kiridon A. (2021). *Konstrukt "kolektivna pam'yat" u fokusi chasu: teoretichnij aspekt*. Available at: <https://old.uinp.gov.ua/publication/konstrukt-kolektivna-pamyat-u-fokusi-chasu-teoretichnij-diskurs>.
6. Nagajko T. (2010). Usna istoriya: mizhdisciplinarnij dialog gumanitarnih studij. *U poshukah vlasnogo golosu: usna istoriya yak teoriya, metod, dzherelo : zb. nauk. st.* Harkiv: Torgsin plyus, pp. 160—170.
7. Pastushenko T. V. (2007). Do stvorennya ukrajinskoyi asociaciyi usnoyi istoriyi. *Ukrayinskij istorichnij zhurnal*, 3, pp. 230—235.
8. Prohorova A. A. (2007). Metodologichni osoblivosti doslidzhennya osobistih svidchen uchasnikiv majdanu 2013—2014 rokiv metodom napivstrukturovanogo interv'yu. *Naukovi zapiski NaUKMA. Sociologichni nauki*, T. 196, pp. 32—37.
9. Repina L. P. (2003). *Kulturnaya pamyat i problemy istoriopisaniya (istoriograficheskie zametki)*. Moskva: GU VShE, p. 10.
10. Halbvaks M. (2007). Kolektivna ta istorichna pam'yat. *Nedotorkannij zapas*, 2—3.
11. Chik A. Kolektivna pam'yat yak osnova konsolidaciyi ukrajinstva. *Ukrayinoznavstvo*, 1 (18), pp. 61—63.
12. Shtelmashenko A. D. (2018). Spiral movchannya yak faktor vplivu na gromadsku dumku. *Vcheni zapiski Tavrijskogo nacional'nogo universitetu imeni V. I. Vernadskogo. Seriya: Derzhavne upravlinnya*, T. 29 (68), 3, pp. 119—122.
13. Yavorska O. (2017). Konotacijnij spektr ponyattya pam'yati. *Problemi gumanitarnih nauk. Seriya: Filologiya*, 40, pp. 126—135.
14. Kessler Harries A. (1991). *Introduction. Envelops of sound: the arts of oral history*. Chicago: Precedent, pp. 1—9.

Praca powstała w ramach Stypendium im. Konstytucji 3 Maja Fundacji Wolność i Demokracja w roku 2021. Stypendium Naukowe jest realizowane w ramach projektu "Spotkania Klubu Galicyjskiego. Jaremcze 2021" wspieranego ze środków Kancelarii Prezesa Rady Ministrów w ramach konkursu Polonia i Polacy za Granicą 2021.

Надійшла до редакції 9 грудня 2021 року

УДК 347.189-028.27:37.077.1](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.12(305).23-26

Олеся Федорук,
доктор філософії,
старший викладач кафедри інформаційно-документних комунікацій
Національного університету "Острозька академія",
e-mail: olesia.fedoruk@oa.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7646-9604>

Кваліфікований електронний підпис: основні правила використання в освітній сфері

У статті розглянуто основні функції кваліфікованого електронного підпису (КЕП) та правила його використання в освітній сфері. Висвітлено принципи застосування кваліфікованого електронного підпису в системах електронного документообігу (ЕД). Проаналізовано особливості використання КЕП в освітній сфері на прикладі закладів вищої освіти (ЗВО). Наголошено на важливій функції кваліфікованого електронного підпису в системі електронного документообігу, оскільки його використовують для ідентифікації і фізичні, і юридичні особи. Увагу зосереджено на перевагах застосування КЕП під час освітньої діяльності та його значенні як незамінного складника кінцевого етапу проходження документів у системах електронного документообігу.

З'ясовано питання використання кваліфікованого електронного підпису з правового погляду. Важливими є саме ідентифікація та справжність КЕП, адже на відміну від паперових документів в електронний легко внести різноманітні зміни. Щоб уникнути небажаного редагування слід обов'язково здійснювати контроль справжності кваліфікованого електронного підпису за допомогою відповідних сервісів.

Наведено приклади отримання КЕП в сучасних умовах за допомогою онлайн- та офлайн-способів. Для оформлення підпису офлайн потрібно особисто звернутися до одного з надавачів послуги. Одержати підпис онлайн набагато зручніше, і його можуть здобути юридичні й фізичні особи, які є клієнтами ПриватБанку.

Розглянуто питання ефективності та зручності використання КЕП під час налагодження робочого процесу в освітній сфері. Підсумовано, що для вітчизняних ЗВО, які впроваджують новітні технології, використання кваліфікованого електронного підпису є незамінним та ефективним інструментом сучасної діяльності.

Ключові слова: кваліфікований електронний підпис; сертифікат відкритого ключа; системи електронного документообігу; надавач електронних довірчих послуг; заклади вищої освіти; електронний документообіг

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку актуальним питанням є впровадження новітніх технологій, які кардинально змінюють якість життя та сферу виробничих процесів. Тенденція заміни паперового документообігу на електронний дедалі частіше спонукає виконавців до застосування кваліфікованого електронного підпису, що є невіддільною частиною завершального етапу проходження документів у системі електронного документообігу. У теперішніх реаліях надзвичайно важливо мати кваліфікований

електронний підпис і вміти ним користуватися, що є запорукою успішності та професійності фахівця будь-якої сфери діяльності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Для дослідження зазначеної проблеми вагомим значення мають праці, присвячені вивченню кваліфікованого електронного підпису (М. Вовк, І. Шепель та інші) [1; 7] та основних правил його використання в системах електронного документообігу (М. Чуприна, С. Бурий, І. Назарова) [3; 6].